

Лісова С. В., д.пед.н., професор (Рівненський державний гуманітарний університет), **Красовська О. О., к.пед.н., доцент** (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ГАЛУЗІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

***Анотація.** У статті досліджено організацію мистецької освіти підготовки вчителів початкової школи в країнах Європейського Союзу. Узагальнено результати порівняльного аналізу з акцентом на таких питаннях: навчальні програми організації і завдання викладання предметів мистецтва у педагогічній освіті, залучення професійних митців, використання інформаційних та комунікаційних технологій в мистецькій освіті.*

***Ключові слова:** професійна підготовка, мистецька освіта, навчальні програми, зарубіжний досвід підготовки вчителя.*

***Аннотация.** В статье исследована организация художественного образования подготовки учителей начальной школы в странах Европейского Союза. Обобщены результаты сравнительного анализа с акцентом на таких вопросах: учебные программы организации и задания преподавания предметов искусства в педагогическом образовании, привлечение профессиональных художников, использование информационных и коммуникационных технологий в художественном образовании.*

***Ключевые слова:** профессиональная подготовка, художественное образование, учебные программы, зарубежный опыт подготовки учителя.*

***Annotation.** The article examines the organization of artistic education for primary school teachers in the countries of the European Union. The results of the comparative analysis are summarized with an emphasis on such issues: the curriculum of the organization and the tasks of teaching art in pedagogical education, the involvement of professional artists, the use of information and communication technologies in art education.*

***Keywords:** professional training, artistic education, training programs, foreign experience in teacher training.*

Питання організації мистецької освіти учнів загальноосвітніх шкіл і студентської молоді та професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи висвітлюються у наукових та методичних працях зарубіжних вчених країн Європейського Союзу. Вчителі художньо-

мистецьких дисциплін, відіграють фундаментальну роль у розвитку творчого потенціалу учнів і молоді. Наукові дослідження впливу культури на творчість доводять, що підготовка вчителів є однією з важливих умов організації творчого середовища навчання в школах. Удосконалення системи освіти і професійної підготовки вчителів – це головна мета програми «Освіта і навчання 2010», у якій у листопаді 2007 року Радою Європейського союзу задекларовано, що «підготовка вчителів є одним з ключових елементів модернізації європейської освіти і системи навчання» [1, с. 3].

Теорія і практика зарубіжного освітнього процесу стала предметом наукового пошуку провідних українських та зарубіжних вчених. У наукових працях Н. Абашкіної [2], С. Бобракова [3], Т. Гордієнко [4], Ю. Кіщенко [5], Н. Мукан [6], Г. Ніколаї [7], О. Олексюка [8], Н. Попович [8], Н. Соколової [9], Т. Харченко [10] розкрито зарубіжний досвід професійної підготовки вчителів, зокрема у галузі мистецької освіти. Проблеми історії, філософії і теорії вищої педагогічної освіти в Україні і за кордоном висвітлено у працях В. Андрущенка [11] С. Гончаренка [12], І. Зязюна [13], В. Кременя [14], В. Лугового [15], В. Майбороди [16], Н. Ничкало [17].

Актуальні питання методів та технологій мистецької освіти учнів загальноосвітніх шкіл і студентської молоді та підготовки майбутнього вчителя початкової школи до реалізації завдань професійно-педагогічної та мистецько-освітньої діяльності висвітлені у наукових та методичних працях зарубіжних вчених країн Європейського Союзу Е. Martišauskienė [18], R. Vitkauskas [19], Z. Rinkevičius [19], M. Sińczewska [20], D. Sobierańska [20], M. Radwańska [20], Y. Figel [1], D. Venter [21].

У монографії «Мистецька освіта у вихованні молодших школярів загальноосвітньої школи» наголошується на тому, що в мистецькій освіті повинні використовуватися найновіші інформаційно-комунікаційні технології; процес навчання історії мистецтва повинен включати зустрічі з художниками і відвідування об'єктів культурної мистецької спадщини, художня освіта потребує ретельного контролю і координації на європейському рівні, включаючи моніторинг впливу цієї форми освіти на компетентності студентів в Європейському Союзі [20, с. 6].

Заслуговує на увагу монографія словацького діяча культури та єврокомісара Я. Фігеля «Мистецька і культурологічна освіта у країнах Європи». Її розділи розкривають питання організації процесу загальної мистецької освіти. Автор наголошує на тому, що роль, яку відіграє освіта в галузі мистецтва у підвищенні компетентності молоді в двадцять першому столітті, набула широкого визнання в Європі. Європейська комісія висунула проєкт створення Європейської програми з культури, який у 2007 році затвердила Рада Європейського Союзу. У порядку денному зроблено акценти на вплив художньої освіти у розвитку творчого потенціалу студентів. Стратегічна співпраця ЄС в галузі освіти і підготовки кадрів

протягом наступного десятиліття чітко підкреслює важливість ключових компетенцій, у тому числі культурної свідомості і творчості [1, с. 5].

Метою нашої статті є висвітлення досвіду професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи у галузі мистецької освіти в країнах Європейського Союзу.

У більшості країн Європейського Союзу дуже різноманітним є ступінь спеціалізації викладачів навчальних предметів освітньої галузі «Мистецтво» в системі початкової (МСКО 1) і середньої освіти (МСКО 2) [1, с. 75]. У цих країнах навчання мистецтва в початкових школах здійснюється вчителями класоводами. В ряді країн або шкіл можуть прийняти рішення про прийом на роботу вчителів, які мають спеціальну художньо-педагогічну підготовку. Так, до прикладу, у Греції вчителі музики часто викладають музику у початковій школі, але набагато рідше буває, коли справа доходить до образотворчого мистецтва і театру – це залежить від завантаженості вчителів початкової школи. В Іспанії, як правило, навчання художньо-мистецьких дисциплін здійснюють вчителі початкової школи («Театр», «Образотворче мистецтво» і «Танець») [1, с. 76].

Освіта і підготовка вчителів предметів освітньої галузі «Мистецтво», як і інших відбувається в кілька етапів: підготовка вчителів до досягнення статусу вчителя і безперервного професійного розвитку. На початковому етапі, вчителі художньо-мистецького профілю після проходження навчання отримують кваліфікацію, в одній або двох конкретних предметних областях. Вчителі початкової школи, як правило, також у навчальному плані фахової підготовки опановують дисципліни методико-мистецького спрямування. Учитель художнього профілю підготовки в більшості країн після закінчення навчання отримує ступінь бакалавра або магістра предметних мистецтв: образотворчого, музичного мистецтва, а також викладач професійно-технічних досліджень [1, с. 77].

Дослідники зарубіжного досвіду професійної підготовки вчителя у галузі мистецтва О. Олексюк, Н. Попович стверджують, що оптимальна взаємодія складових навчальної програми спеціальної поетапної підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін простежується у функціонуванні кількох найпоширеніших моделей. Так звана «паралельна» модель будується за принципом паралельного взаємовпливу складових навчальної програми впродовж професійної підготовки. Наприклад, у Англії, для одержання диплома бакалавра освіти потрібно пройти програму, розраховану на чотири роки базової підготовки вчителя, яка передбачає паралельне вивчення усіх означених компонентів. У другій моделі – «інтегрованій» – вивчення складових навчальної програми здійснюється не тільки одночасно, а й у тісному взаємозв'язку одна з одною, на професійно зорієнтованих темах та через інтеграцію теорії з практикою. Найбільш розповсюдженою означена модель є у скандинавських країнах. Третя модель – «послідовна» – є

найпоширенішою у країнах Західної Європи. Ця модель передбачає вивчення загальних і спеціальних дисциплін на першому етапі навчання, а вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу і навчальну практику – на другому, завершальному етапі. Існує кілька варіантів «послідовних моделей», серед яких – «щоріхська модель», яка передбачає ґрунтовну психолого-педагогічну підготовку майбутніх фахівців до початку вивчення спеціальних дисциплін та методик їх викладання [8, с. 210].

В європейських країнах є два шляхи для підготовки вчителів мистецьких дисциплін: студенти навчаються у вищих навчальних закладах різних відомств, до прикладу, образотворче мистецтво – в художніх академіях, музичне мистецтво – в консерваторіях. Потім продовжують професійне навчання або вивчають методико-мистецькі дисципліни як частину підготовки вчителів педагогічних факультетів. До прикладу, на Кіпрі, вчителі предметів освітньої галузі «Мистецтво», які працюють у початкових школах вивчають методико-мистецькі дисципліни, як частину підготовки вчителів початкових класів. В той час як вчителі, які готуються викладати в загальноосвітній школі, як правило, отримують ступінь бакалавра з певного різновиду мистецтва: «Музики», «Образотворчого мистецтва». Іспанські вчителі музики, які навчають у початкових школах, готуються в педагогічних коледжах, підготовка вчителів для загальноосвітнього шкільного середовища відбувається у відповідності до послідовної моделі. Для того, щоб стати вчителем образотворчого мистецтва в Ірландії, студенти повинні отримати ступінь бакалавра мистецтва і дизайну, або вони можуть отримати звання магістра образотворчого мистецтва, а також отримати диплом викладача мистецтва і дизайну. Аналогічним чином, в Чехії і Словаччині – студенти можуть стати вчителями мистецьких дисциплін двома способами. Вони можуть вчитися на педагогічних факультетах, або в закладах вищої мистецької освіти, а потім опанувати професійно-педагогічну підготовку вчителів [1, с. 77].

В більшості європейських країн розроблено національні програми навчання вчителів початкової школи. У всіх країнах, які мають типові навчальні плани (Ірландія, Франція, Кіпр, Литва, Угорщина, Мальта, Австрія, Румунія, Швеція та Сполучене Королівство – Шотландія), або установи і заклади, які навчають вчителів початкової школи (Бельгія і Люксембург, Іспанія, Словенія, Словаччина та Фінляндія) образотворче мистецтво і музика є обов'язковими предметами. Театр є обов'язковим в німецькомовній Бельгії, Мальті, Ісландії, Словенії (як частина словенської мови), Словаччині, Фінляндії, Швеції і Сполученому Королівстві – Шотландії. Хореографія є обов'язковим предметом в Бельгії, Ірландії, Швеції та Сполученому Королівстві – Шотландії, а також в рамках фізичної культури поширюється на Кіпрі і Мальті, Австрії, Словенії та Фінляндії [1, с. 78].

Сучасні європейські університети пропонують студентам різні організаційні моделі підготовки вчителів. У деяких країнах, зокрема в Німеччині, університети відповідають за теоретичну частину підготовки майбутнього вчителя, а місцеві органи народної освіти і школи – за практичну. Тут відкрито велику кількість професійних вищих шкіл (Fachhochschule) на зразок спеціалізованих вишів, у яких здійснюється базова підготовка професійних кадрів для різних галузей соціальної сфери. Проте в Німеччині є пріоритетною університетська освіта. Значної популярності в країні набули програми підвищення кваліфікації, які варіюються за широким спектром спеціальностей [3, с. 154].

Модель підготовки педагогічних кадрів у Румунії заснована на чотирирічному навчальному плані. В останнє десятиріччя система вищої педагогічної освіти відкрила можливості для мобільності студентів, передусім внутрішньодержавної. Провідні науковці вважають, що стратегією вищої педагогічної освіти Румунії є зміна мети, змісту, методів, форм тощо відповідно до завдань Болонського процесу. Завдання нових освітніх програм – це насамперед, допомога студентам у навчанні, формуванні здатності до саморефлексії, підвищення дидактичної культури [21, с. 86].

У низці європейських країн, педагогічні навчальні заклади є автономними. Вони мають різні підходи до побудови програм вивчення предметів художньо-педагогічної підготовки, де ці дисципліни є обов'язковими або факультативними. Інформація про обов'язковий або факультативний характер окремих курсів доступна тільки в декількох країнах. В Естонії образотворче мистецтво і музика є об'єктами факультативної підготовки вчителів початкової школи (вони повинні вибрати один з цих предметів). В Ісландії студенти педагогічного факультету повинні вибрати три предмети серед методико-мистецьких: образотворче мистецтво, музика, театр, хореографія, ремесла. Крім того, в Болгарії і Республіці Чехія, хоча вищі навчальні заклади є автономними, і тому програми навчання можуть відрізнитися, перспективні викладачі можуть вибрати комплекс предметів спеціалізації серед різновидів мистецтва [18].

Мистецька освіта не регулюється централізовано в Болгарії та Швеції. Педагогічні та професійно-технічні мистецькі компетентності важливі для вчителів початкової школи і художніх дисциплін. Вони повинні набути професійних компетентностей навчання предметів мистецтва. Тому в переважній більшості країн викладачі художніх дисциплін, навіть якщо спочатку навчалися як професійні художники за послідовною моделлю, повинні опанувати зміст і методику професійної підготовки вчителів. Це означає, що професійні художники, які мають бажання викладати в державних школах, а не тільки у позашкільних закладах, в ряді країн – наприклад, Греції, Італії, Фінляндії, Словаччини та Словенії, – повинні завершити професійну підготовку вчителів. Виняток становить Греція, де

музиканти, які завершили навчання у консерваторії можуть викладати в державних школах без основ педагогічної кваліфікації; Люксембург, де професійні художники можуть викладати в загальноосвітніх школах; Польща, де художники можуть навчати за згодою органу в галузі освіти; Швеція, де школи можуть щоб вирішити, чи можуть навчати професійні художники [1, с. 79].

У низці країн (Бельгія, Естонія, Ірландія, Латвія, Нідерланди, Фінляндія і Ісландія) дозволено художникам працювати без необхідної педагогічної кваліфікації або підготовки вчителя. Наприклад, коли немає кваліфікованого викладача, професійні художники через деякий час повинні пройти навчання, щоб отримати постійний статус вчителя. В Нідерландах до набуття кваліфікації викладачів художники можуть викладати на основі так званого сертифікату «Художник у класі». Беручи до уваги підготовку вчителів художньо-педагогічного профілю, у навчальній програмі передбачено проблематику творчого розвитку дитини через предмети художнього змісту навчального плану: «Педагогіка мистецтва», «Історія мистецтва» «Особистісний розвиток художніх навичок і оцінка учнів» [19].

Національні програми педагогічної освіти європейських країн передбачають, що повинні підготувати майбутніх вчителів, які здатні висловити, розвинути і реалізувати свій естетичний потенціал. Незважаючи на автономію вищої школи в більшості країн, деякі навчальні дисципліни є обов'язковими для вчителів-предметників, які викладають художньо-мистецькі дисципліни в рамках національної навчальної програми. В Австрії вчителям-предметникам, які викладають художньо-мистецькі дисципліни доводиться готуватися в «академічних» школах, пройти поглиблене навчання «Історії мистецтва» і розвивати свої прикладні художні і музичні навички. Вчителі початкової школи не отримують такої ретельної мистецької підготовки. Підготовка вчителів мистецьких дисциплін є поетапною. Наприклад, в Німеччині, викладається «Педагогіка мистецтва», «Історія мистецтва», «Особистісний розвиток художніх навичок і оцінка учнів». Ці дисципліни навчальної програми необхідні на першому етапі підготовки вчителів. Наступним етапом є практична підготовка. У Франції і Люксембурзі вона здійснюється в аспектах «академічної» школи. Наприклад, «Історію мистецтва» студенти вивчають під час підготовки в університетах. Інші художньо-педагогічні дисципліни, які належать до професійної підготовки вчителів, вивчають після, так званого, конкурсу, конкурсних іспитів, як майбутні вчителі повинні скласти, щоб отримати статус вчителя. Для поглиблення академічних знань і удосконалення педагогічного досвіду можна навчатися у майбутньому [1, с. 79].

Сучасна система французької освіти, педагогічної в тому числі, формувалася протягом двох століть і вважається однією з найбільш передових у світі. У Франції музичне, образотворче, хореографічне

мистецтво входять до переліку фундаментальних дисциплін із поглибленим викладанням. Концепція художньої освіти цієї країни ґрунтується на трьох принципах: встановлення зв'язків між культурно-мистецькою сферою та іншими галузями знань, поєднання творчих зусиль вчителів музики і культурних інституцій, створення майданчиків для культурно-мистецької практики учнів. Вчителі мистецьких дисциплін готують не лише як фахівця-музиканта, фахівця-художника, фахівця-хореографа, а й як організатора співпраці з музеями, чії експозиції розглядаються як особливе розвивальне середовище, відкрите для проведення уроків музичного та образотворчого мистецтва. Створені у Франції класи культури в загальноосвітній школі передбачають залучення до викладання не лише вчителів музики, образотворчого мистецтва, а й відомих митців як партнерів педагогів, а в ліцеях введені мистецькі дисципліни за вибором [10, с. 112].

Поруч з університетами у цій країні існують спеціалізовані освітні інститути – вищі школи (Ecoles Supérieures), вступ до яких, на відміну від університету, вимагає складання досить серйозних конкурсних екзаменів. Цьому передує дворічна підготовка студентів, які мають ступінь бакалавра. За змістом програма підготовки до конкурсного екзамену «Concourse» нагадує перші два роки загальної вищої освіти [10, с. 125].

Сучасна мистецько-освітня політика Франції базується на можливостях співробітництва Міністерства культури та Міністерства освіти, стверджує дослідниця професійної підготовки вчителя Т. Харченко. При кожній культурній установі державного підпорядкування створено освітню службу, яка опікується партнерськими стосунками з працівниками освіти. Йдеться про співпрацю з окремими митцями-музикантами, художниками, художніми колективами, культурними інституціями, їх використання як баз практик для майбутніх вчителів мистецьких дисциплін та тих, хто вже працює. Існує служба педагогічних радників та ресурсні центри регіональних управлінь культурною діяльністю. Класи збагаченого, поглибленого вивчення предметів художньо-естетичного циклу працюють за інтегрованими мистецько-культурними програмами, у навчальних планах яких додатково відводиться 12 годин на рік для ознайомлення із значними мистецькими явищами. Організація діяльності таких класів базується на принципах: встановлення органічної взаємодії між культурно-мистецькою сферою та іншими галузями знань; поєднання творчих зусиль педагогів, митців, культурних інституцій; створення майданчиків для культурно-мистецької практики в різноманітних формах [10, с. 254].

У Великобританії нині вибудовується нова модель, за якою університети здійснюють цілісну теоретичну підготовку вчителів, а практична професійна підготовка відбувається у процесі безпосереднього викладання [9, с. 6]. Таким чином, можна говорити про поліваріантність

взаємозв'язку університетів з іншими інституціями у питаннях підготовки майбутніх вчителів образотворчого і музичного мистецтва.

На противагу цьому, в Естонії більшість співробітників освіти – майбутніх вчителів мистецьких дисциплін навчаються професійними художниками. Аналогічним чином, в Іспанії професійні художники можуть брати участь в підготовці майбутніх вчителів. Коли справа торкається підготовки вчителів початкової школи до проведення мистецьких дисциплін в початкових школах Англії, в 2004 році запущено освітній проєкт «Серця», покликаний зміцнити художні елементи педагогічної освіти загальноосвітньої школи. В 2004–2005 навчальному році шість вищих навчальних закладів в Англії отримали фінансову і практичну підтримку для впровадження нових програм мистецької освіти із залученням професійних художників і музикантів [5, с. 6].

У Польщі нині спостерігаємо посилену увагу до реалізації завдань мистецької освіти. Вивчення наукового художньо-педагогічного простору Польщі українською вченою Г. Ніколаї засвідчило, що в країні систематично проводяться фундаментальні дослідження в межах спеціальних проєктів, замовлених Міністерствами освіти та культури і мистецтва, серед яких: «Основні можливості доступу дітей та молоді до музичної культури», «Музична освіта в Польщі», а також «Опрацювання моделі підготовки вчителів музики й образотворчого мистецтва». У межах підготовки вчителів музики пропонуються спеціалізації: інструментальна педагогіка, інструктор-керівник ансамблів, органіст (костельна музика), музичне виховання в ранньошкільній освіті, новітні електронні засоби, рух з музикою – танок – музичний театр, музикотерапія [7, с. 24].

Збільшенню кількості структурних модифікацій підготовки вчителів сприяє поширення в країнах Західної Європи модульних навчальних програм та введення циклічної структури навчальних планів. Суть принципу циклічності полягає в розподілі курсів навчання на досить самостійні періоди, впродовж яких студент здобуває певні знання, уміння й навички з майбутнього фаху. Індивідуалізація та диференціація у процесі неперервної підготовки майбутніх фахівців виявляється у наданні можливості студентам у навчальних закладах деяких країн самим визначати черговість навчальних модулів, що зумовлює багатогранність індивідуальних навчальних планів [3; 7; 9; 10].

Зарубіжний досвід свідчить про різноманітні підходи до формування системи неперервної фахової підготовки майбутніх вчителів мистецьких дисциплін:

– неперервність професійної підготовки вчителя у галузі мистецької освіти, від якої залежить майбутнє різних країн, оскільки вона формує найважливіше багатство кожної держави – культурний потенціал суспільства;

– міждисциплінарний підхід до розроблення змісту навчальних програм професійної підготовки вчителя, який полягає у створенні перехресних шляхів між мистецтвом та іншими програмовими напрямками навчання;

– забезпечення академічної мобільності, яка є своєрідною платформою створення єдиного європейського освітнього простору;

– компетентнісний підхід – одне з пріоритетних завдань педагогічної підготовки високопрофесійних кадрів у галузі мистецької освіти у ряді європейських країн, які не тільки опанували необхідний комплекс фахових знань, умінь і навичок, але й вільно володіють своєю професією та орієнтуються в суміжних галузях діяльності, здатні до постійного професійного зростання, самовдосконалення та самореалізації;

– застосування інноваційних педагогічних технологій, пов'язаних з вимогами до формування особистості вчителя мистецьких дисциплін як людини високого рівня професіоналізму і культури;

– удосконалення практичної підготовки шляхом залучення професійних митців: музикантів, художників, хореографів, акторів, художніх колективів, культурних інституцій, їх використання як баз практик для майбутніх вчителів мистецьких дисциплін.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що система неперервної фахової підготовки майбутніх вчителів мистецьких дисциплін у низці європейських країн є основою національного і духовного відродження. Її функціонування спрямоване на забезпечення академічної і професійної мобільності впродовж життя, розвиток особистості через освітні інституції, неперервність саморозвитку та самовдосконалення, виховання покоління фахівців, здатних оберігати і примножувати культурно-мистецькі й освітні цінності.

1. Figel Yan. Edukacja artystyczna i kulturalna w szkołach w Europie / Yan Figel. – Bruksela Eurydice. – 2009. – 104 s. 2. [Абашкіна Н. В.](#) Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX–XX ст.) [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Абашкіна Неллі Володимирівна ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1998. – 400 с. 3. Бобраков С. Порівняльний аналіз узагальненого досвіду професійної підготовки вчителів у ВНЗ Німеччини та України / С. Бобраков // Порівняльно-педагогічні студії. – К., 2013. – № 2– 3(16–17). – С. 152–157. 4. Гордієнко Т. В. Педагогічні моделі багаторівневої підготовки майбутніх учителів / Т. В. Гордієнко. – Ніжин : Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 6. – С. 30–35. 5. Кіщенко Ю. В. Формування професійної майстерності вчителя в системі педагогічної освіти Англії та Уельсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю. В. Кіщенко. – К., 2000. – 20 с. 6. Муқан Н. Система неперервної професійної освіти педагогів Канади: інституції та їхня діяльність / Наталія Муқан // Вісник Львівського університету. – Серія : педагогічна. – 2007. – Вип. 22. – С. 227–231. 7. Ніколаї Г. Ю. Розвиток музично-педагогічної освіти в Польщі (XX століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія

педагогіки» / Г. Ю. Николаї. – К., 2008. – 43 с. **8.** Олексюк О. М. Зарубіжний досвід неперервної фахової підготовки вчителів музики / О. М. Олексюк, Н. М. Попович // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики ХХІ століття. – Київ, 2014. – С. 207–213. **9.** Соколова А. В. Професійна підготовка вчителя у системі педагогічної освіти Англії і Шотландії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / А. В. Соколова. – О., 2009. – 20 с. **10.** Харченко Т. Г. Гуманізація сучасної педагогічної освіти у Франції : теорія і практика : [монографія] / Тетяна Гадульзянівна Харченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т.Шевченка», 2013. – 560 с. **11.** Андрущенко В. П. Українська освіта: пошук нових стратегій мислення. Міжнародні синергетичні читання. Програма Міжнародних синергетичних читань, 12–13 груд. 2003 р.: присвяч. пам'яті Іллі Пригожина / Уклад.: В. П. Андрущенко та ін. – К. : Т-во «Знання» України, 2003. – 64 с. **12.** Гончаренко С. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С. Гончаренко, Ю. Мальований. – Шлях освіти. – 2001. – № 2. – С. 2–7. **13.** Зязюн І. А. Концептуальні засади освіти в Україні / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 3–12. **14.** Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) [Текст] / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с. **15.** Луговий В. І. Управління освітою: Навчальний посібник / В. І. Луговий. – К. : Видавництво УАДУ, 1977. – 302 с. **16.** Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки. (1917–1985) / За ред. В. І. Лугового. – К. : Либідь, 1992. – 196 с. **17.** Ничкало Н. Г. Педагогіка вищої школи: крок у майбутнє / Н. Г. Ничкало // Сучасна вища школа : психолого-педагогічний аспект : Монографія. – К. : ВІПОЛ, 2000. – 450 с. **18.** Martišauskienė E. Studentų asmenybinio ugdymo(si) pedagoginių kompetencijų sklaida per pedagoginę praktiką / E. Martišauskienė // Pedagogika: mokslo darbai. – 2007. – T. 86. – P. 14–22. **19.** Vitkauskas R. Būsimųjų muzikos pedagogų nuostatos meninio ir dvasinio ugdymo atžvilgiu / R. Vitkauskas, Z. Rinkevičius // Pedagogika : mokslo darbai. – 2007. – T. 85. – P. 129–134. **20.** Sieńczewska Małgorzata. Edukacja artystyczna w edukacji najmłodszych uczniów szkoły podstawowej / Małgorzata Sieńczewska, Dorota Sobierańska, Marta Radwańska. – Wydawca : Ośrodek Rozwoju Edukacji Aleje Ujazdowskie 28 00-478 Warszawa. – 2010. – 88 s. **21.** Вентер, Дьордь. Педагогическое образование / Дьордь Вентер. – Ровно : Издательство: Международный экономико-гуманитарный университет им. академика Степана Дем'янчука, 2007. – 220 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.